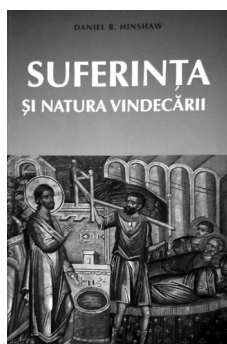

RECENZII

Daniel B. Hinshaw, *Suferința și natura vindecării*, traducere din limba engleză de Florin Caragiu, Editura Sophia, București, 2016, 416 p.

Problematika suferinței a stârnit mult zbulucium în conștiința umană, de-a lungul existenței sale. Suferința este parte integrantă a vieții umane, precum nașterea și moartea. Ea are un caracter ambivalent: poate provoca atât sentimente de milă, compasiune, reconciliere, recunoștință, cât și sentimente de revoltă, iritare, nesupunere, deznădejde și chiar singurătate. Toate acestea sunt abordate într-o cheie creștină în lucrarea *Suferința și natura vindecării* (*Suffering and the Nature of Healing*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 2013).

Autorul, Daniel B. Hinshaw, este profesor de chirurgie la Facultatea de Medicină a Universității din Michigan și membru fondator al Serviciului de Consultații din Departamentul de Îngrijire Paliativă la Centrul Medical al Administrației Veteranilor. Studiile sale în cercetarea clinică se axează pe îngrijirea acordată la sfârșitul vieții, pe tulburările de natură spirituală în cazul bolilor aflate în stadiu avansat și pe folosirea medicinei complementare în încercarea de a alina durerea. A predat ca profesor asociat la Universitatea Transilvania din Brașov, unde a colaborat la înființarea unui masterat în îngrijirea paliativă. De asemenea, este profesor asociat de îngrijire paliativă la Seminarul Teologic Ortodox Sf. Vladimir din New York. În demersul său, autorul se așază în continuarea literaturii de specialitate din spațiul anglo-saxon, care cuprinde titluri ca: E.J. Cassel, *The Nature of Suffering and the Goals of Medicine*, Oxford University Press, 2004; Andrew T. Crislip, *From Monastery to Hospital: Christian Monasticism & the Transformation of Health Care in Late Antiquity*, University of Michigan Press, 2005; Guenter B. Risse, *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals*, Oxford University

Press, 1999; Timothy S. Miller, *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1997.

Volumul, însumând 416 pagini, are o structură tripartită: partea întâi se intitulează *Dilema umană* și explorează întrebările ridicate în mintea umană de trecerea prin suferință, precum și rolul medicinei și spitalului în alinarea acestei suferințe; partea a doua examinează *Întâlnirea terapeutică*, condiție *sine-qua-non* a vindecării celui suferind și a implicării celui care își oferă ajutorul în sensul acesta; partea finală, numită *Vindecarea în moarte*, vorbește despre posibilitatea de vindecare independent de tratament, chiar și în contextul morții, context provocat de stadiile avansate ale unor boli incurabile.

Cum era și firesc, cele trei părți sunt precedate de o *Introducere* (pp. 7-11), care anunță scopul cărții: încercare a unui medic ortodox de a explora relația centrală dintre întruparea Cuvântului lui Dumnezeu și natura vindecării în învățătura Bisericii de Răsărit (învățătura încadrată generic de-a lungul întregii cărți ca „creștinism tradițional”), precum și reverberațiile pe care această relație le are în cadrul îngrijirii moderne a sănătății (p. 8). Creștinismul a accentuat întotdeauna rolul lui Hristos ca Tămăduitor, lucru susținut și de iconografia Bisericii: „[...] ca un doctor Mă dezbrac și ating locul unde se află rănilor și le tratez, tăind cu bisturiul bătăturile și crustele lor...” (Condac la Tânguirea Maicii Domnului al Sfântului Roman Melodul) (p. 10). Acest fragment reflectă practica medicală a vremii (secolul al VI-lea), care presupunea ca medicii să se dezbrace și să își schimbe îmbrăcămintea în vederea tratării anumitor tipuri de boli. Tot în acest context aflăm și una din tezele dominante ale cărții: „Înțelegerea și învățătura creștină tradițională cu privire la păcat, suferință și moarte au avut un impact formidabil asupra îngrijirii bolnavilor” (p. 10).

Partea întâi cuprinde trei capitole ce urmăresc schimbarea de paradigmă apărută în contextul îngrijirii bolnavilor, un context îmbibat inițial de actele filantropiei creștine, iar apoi, în epoca modernă, prin secularizare, știința modernă trece de la purtarea de grijă față de bolnav la tratarea bolii. Capitolul întâi, intitulat *De la îngrijire la tratare*, descrie această tranziție. Statutul trupului uman suferă o schimbare, nu mai este văzut ca locul unde Dumnezeu „a ales să ne găsească în starea noastră de cădere” (p. 18). Știința medicală modernă se bazează pe măsurători (ex. tensiunea arterială,

numărul globulelor albe etc.) obiective (cantitative), care sunt necesare, dar care, în același timp, implică anumite limitări: experiențele emoționale, sociale sau spirituale ale pacientului sunt subiective și calitative prin natura lor, deci nu sunt „științifice” în sensul celor de mai sus. Lucrul acesta face ca boala să fie înțeleasă ca lucru vizat de tratament, independent de persoană (p. 17): apare dualismul minte-corp, cură-îngrijire, care ajută la crearea ideii, îndeosebi după Renaștere, că trupul este o mașină care se descompune, iar medicul are rolul de a repara mașina, ca și mecanicul (pp. 19-20), pacienții devenind „simple depozite ale bolii”, faptele separându-se de sentimente (p. 62). Acest model de viziune a fost numit biomedicină, devenind și modelul nostru cultural cu privire la boală: este doar o „chestiune de timp ca știința să găsească o soluție pentru orice boală și problemă de sănătate” (pp. 20-21). Însă ultima problemă este moartea, care acum nu mai este locul păcatului și al mântuirii, ci o imagine grafică pe ecranul unei mașini ce monitorizează activitatea creierului.

Ca reacție la modelul biomedical a apărut modelul bio-psiho-social, care, odată cu apariția medicinei paliative, s-a extins, devenind modelul bio-psiho-socio-spiritual (p. 21). Ajuns la acest punct, autorul remarcă schimbarea paradigmatică apărută în medicină: dacă odată medicina servea ca slujnică a carității, acționând în câmpul credinței și spiritualității, credința a devenit acum slujnica medicinei (p. 21). Această remarcă este propice pentru Daniel Hinshaw în vederea introducerii unei discuții despre abordarea de către Biserică a medicinei și îngrijirii bolnavilor. Se reiterează teza care arată că Întruparea a dat o nouă definiție dragostei și genului de filantropie care îi putea motiva pe creștini să facă lucruri (ex. să se îngrijească de bolnavii de lepră și ciumă). Începând cu secolul al IV-lea, înțelesul filantropiei a fost tradus și prin întemeierea de instituții caritabile (orfelinate, spitale, aziluri de bătrâni) menite să întrupeze fizic concepția creștină a filantropiei dinlăuntrul imperiului. Această slujire a fost împlinită inițial de clerul de pe treapta diaconatului (p. 25). Concluzia acestei discuții este următoarea: „spitalele moderne își datorează elementele lor esențiale unui număr de inovații ale Sfântului Vasile cel Mare (Orașul Nou, Vasiliada) și ale monahilor egipteni din secolul IV” (p. 30). Această concluzie este susținută de prezentarea Xenonului Pantocrator (spital atașat Mănăstirii Pantocrator din Constantinopol și înființat

în anul 1136), care oferea terapie medicală curativă: avea 50 de paturi individuale, aranjate în 5 saloane; saloanele erau încălzite, iar unul era rezervat exclusiv femeilor; existau și femei între cadrele medicale ale Xenonului (pp. 35-36).

Capitolele II (*Suferința și condiția umană*) și III (*Contextul suferinței*) introduc și explică conceptul prezent în literatura de specialitate, numit „Durere Totală”. Acest concept se referă la experiența deplină a suferinței, simțită la nivel fizic, psihologic, social și spiritual (p. 71). Acest fapt arată că persoana este cea care suferă, nu organele afectate, iar suferința „poate fi adesea înțeleasă numai ținând seamă de ceilalți” (p. 77). Personalitatea ne-o dobândim în interiorul comunității, în relație cu alte persoane. Nota specifică a creștinismului cu privire la acest aspect se referă la faptul că fiecare persoană umană este icoană a Celui Răstignit (p. 80), de aici decurgând libertatea alegerii, însă alegerea este cu adevărat liberă numai în ascultare față de Celălalt pe calea Crucii. Creștinii sunt persoane în măsura în care viețuiesc într-o relație personală cu Dumnezeu. Această relație are 3 însușiri: este euharistică, doxologică și înclinată spre rugăciune (p. 81). Cel de-al treilea capitol aduce în atenție relația generală dintre cultură și suferință, explorând impactul specific al culturilor materialiste asupra suferinței umane pe parcursul ultimului secol. Avându-se în vedere estul Europei, se face referire la statul comunist, care a creat o cultură a controlului. Aceasta promova o pierdere a personalității: era mai bine să nu ieși în relief din mulțime (pp. 119-120). O altă suferință era întreținută de faptul că nu puteai exprima adevărul fără consecințe grave asupra propriei vieți. De cealaltă parte, în apusul Europei se promova o cultură a autonomiei individuale. Realitatea aceasta se exprimă prin dictonul „toate valorile sunt relative”, dicton al unei doctrine care contestă orice temei obiectiv al adevărului și îndeosebi al adevărilor morale (p. 132). Această doctrină se exprimă prin două simptome: fuga persoanei occidentale de o viață lăuntrică mai adâncă, acesta fiind un simptom generalizat al centrării materialiste a culturii (p. 136), și atitudinea față de moarte (suferința implică o reală pierdere a controlului, o perspectivă deloc fericită pentru omul modern; de aici și solicitările pentru suicidul asistat medical) (p. 138). Moartea și-a pierdut progresiv locul în experiența comună a Apusului prin restrângerea formelor uzuale de îndurerare. Aceasta constituie o reflectare a pierderii generale

a oricărui simțământ de comunitate în sens tradițional (pp. 139-140). Aici se poate aduce în discuție și popularitatea crescândă a incinerării, care este în concordanță cu ideea că moartea fizică aduce cu sine un sfârșit imediat al existenței sociale. Așadar, pentru o persoană modernă dintr-o cultură occidentală, viața începe abrupt la naștere și se încheie la fel de abrupt odată cu moartea.

Partea a doua a cărții scoate în evidență cel mai pregnant pregătirea medicală a autorului. Ideea principală care se degajă din această parte este aceea că terapia sau vindecarea poate surveni doar sub auspiciile unei întâlniri, și nu în izolare. Structurat în 5 capitole, textul pornește de la premisa că o abordare reduționistă pur biologică în care pacientul este limitat la a fi un depozit de boală este antitetică înțelegerii pacientului ca persoană (pp. 160-161). Suferința afectează întreaga persoană și chiar transcende individul, de aceea „o orbire față de persoane” (p. 171) caracterizează adesea pe cei instruiți să abordeze boala ca pe un fenomen pur biologic. Aceasta înseamnă că simptomele nu sunt doar simple indicii care să ajute la punerea diagnosticului unei boli, ci sunt elemente cruciale ale unei povești, povestea suferinței pacientului. De aceea medicii sunt prezentați ca fiind niște „ghizi de călătorie competenți prin labirintul medical” (p. 166).

O provocare a acestei întâlniri terapeutice o constituie faptul, deseori uitat, că poate exista o reciprocitate a tămăduirii: și pacientul poate fi vindecător, și medicul poate fi pacient. Această provocare se leagă de atitudinea smerită a profesionistului în sănătate (p. 168). La fel de mult uitată în contemporaneitate este suferința spirituală. Aceasta implică cel puțin 3 teme majore: sens, valoare, relație (p. 226). Boala și suferința pot pune la încercare sensul unei persoane prin rolurile sociale alterate, incertitudinea și anxietatea cu privire la propriul viitor: pur și simplu, datele de supraviețuire se schimbă. Dacă o boală a alterat capacitatea cuiva de a-și împlini îndatoririle, de a-și îndeplini rolul în familie sau la o scară mai largă în profesia proprie sau în societate, poate fi dificil de menținut un sens al valorii proprii persoane. De asemenea, poate fi imposibil de menținut aceeași abordare a relațiilor interumane atunci când ferestrele prin care cineva percepe și întâlnește lumea au fost năruite de o durere intensă sau de alte tulburări fizice, de o anxietate sau depresie severă.

Partea a treia a cărții este structurată în 3 capitole și demonstrează înzestrările de teolog ale autorului. El creionează un principiu inspirat din nădejdea creștină: vindecarea ce poate avea loc fără tămăduirea bolii fatale este „experiența personală a transcendenței suferinței” (p. 355). Acest principiu vine în contradicție cu practica medicală actuală (exceptând îngrijirile paliative), care înțelege moartea ca pe o altă problemă biologică de rezolvat. Această ultimă abordare este strâns legată de noțiunea modernă de progres: „Este doar o chestiune de timp să învingem îmbătrânirea” (p. 362). Însă, în creștinism, durerea și suferința sunt legate de mortalitatea omului. Patimile particulare ale fiecăruia dintre noi dau „aroma sau culoarea specifică a suferinței noastre și pot s-o intensifice” (p. 364). Specificul creștinului atunci când înțelege suferința se referă la faptul că ea reprezintă o oportunitate de a te identifica în mod nemijlocit cu suferința lui Hristos, atât ca pătimitor, cât și în calitate de împreună-pățimitor, pe când pentru umanistul secular, suferința nu are un sens special, ci este un inamic care trebuie eliminat sau cel puțin minimizat prin orice mijloc (pp. 372-373). În spiritul acestei distincții se poate observa că rațiunea primară pentru încercarea de a stăpâni și alina simptomele, din perspectiva creștinului care suferă cumplit, este cea de a ajuta la „pregătirea pentru moarte” (p. 374).

Ultimul capitol, intitulat *Elemente esențiale ale vindecării*, propune 8 elemente esențiale și inedite care pot sta la baza unei hărți terapeutice și mângâietoare. Primul element se referă la transfigurarea suferinței: problema pentru creștini nu este dacă suferința a încetat sau a fost eliminată, ci dacă a fost transformată în sursă de vindecare și biruință. Al doilea element cuprinde reconcilierea, adică pocăință și iertarea celorlalți. Conlucrarea este al treilea element și implică dorința de vindecare, dar și nădejdea și încrederea în vindecător. Cel de-al patrulea element se referă la liniștire sau „isihie”: „amintește-ți de moartea ta” – trăirea acestui adevăr poate fi chenoza noastră, lipsirea de „zgomotul” lumii și alipirea de esențialul duhovnicesc al vieții noastre, esențial care nu poate fi văzut fără virtutea smereniei. Familiarizarea cu propria moarte conturează al cincilea element: a cunoaște adevărul despre propria ta stare poate fi singura temelie adevărată în vederea vindecării, de aceea, odată cu fiecare moarte (a apropiaților sau a celor din jur) putem experimenta în această viață o pregătire, o „recepție generală” (p. 399)

pentru propria noastră moarte. Al șaselea și al șaptelea element se referă la recunoștință și cult, arătând că vindecarea are o dimensiune doxologică și euharistică, ce se întemeiază pe anamneza liturgică. Al optulea element esențial al vindecării este comuniunea: mai degrabă decât să fie centrată doar în persoanele individuale, suferința este centrată în relații. În sens creștin, vindecarea reală are loc în comunitatea credincioșilor, nu în izolare.

Evaluând critic opera, cititorul este nevoit să depună un efort suplimentar din cauza lipsei concluziilor de la finalul lucrării, dar și de la sfârșitul fiecărei părți. Fiind un material dens care cheamă la aceeași masă profesioniști din domeniul sănătății, dar și preoți, teologi, se impune ca cititorul să aibă minime cunoștințe medicale și căutări spirituale vizavi de sensul și valoarea vieții.

În contextul pandemic actual, cartea lui Daniel B. Hinshaw despre suferința umană își găsește foarte bine actualitatea, mai ales în ceea ce privește suferința socială și cea spirituală provocate de boală, izolare, sistem medical luat prin surprindere, incertitudine asupra viitorului și imposibilitatea de a ne manifesta în comuniune liturgică credința. Mesajul autorului, care este un medic ortodox, scoate în evidență că Biserica și spiritualitatea creștină sunt un partener fidel în ceea ce privește îngrijirea sănătății oamenilor, mai ales acolo unde evoluția diagnosticului nu este favorabilă. Poate cel mai important aport al învățăturii creștine este acela, iar autorul insistă asupra acestei viziuni, că fiecare pacient este o persoană creată după chipul lui Dumnezeu, nu este doar un depozitar al bolilor, iar suferința o simte persoana în integralitatea sa, și, mai mult decât atât, reverberația ei se simte și în mediul familial și social din care provine pacientul. Omul este custode coresponsabil al pământului și al vieții în lume în fața Creatorului Însuși. Prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu, orice om (mai ales cel suferind) este considerat și evaluat ca expresie a carității Mântuitorului și ca fundament al judecății finale (*Întrucât ați făcut unuia din acești frați ai Mei prea mici, Mie Mi-ați făcut* – Matei 25, 40). Această viziune a determinat comunitatea creștină să se îngrijească de spitale, care întruchipează pilda Samaritanului milostiv (Luca 10, 25-37) în istoria lumii încreștinate. Iar preocuparea pentru sănătatea publică este o dovadă de fraternitate și o confirmare a autenticității mesajului creștin. De aceea, mesajul evanghelic ne îndeamnă să-l vedem în pacient pe *Christus patiens*, iar în medic pe *Christus servus*.

Această viziune este congruentă cu modelul personalist din Bioetică, un model specific Bioeticii care are la bază morala creștină. De aceea, cartea poate constitui un instrument folositor bioeticienilor și membrilor din comisiile de etică de la nivelul fiecărui spital care sunt chemați să ia decizii cu privire la situațiile limită prin care trec pacienții aflați într-o condiție medicală gravă sau în stadiul avansat al unei boli incurabile. De asemenea, principiile creionate de Hinshaw pot înnobilă activitatea oricărui clinician și profesionist din domeniul sănătății.

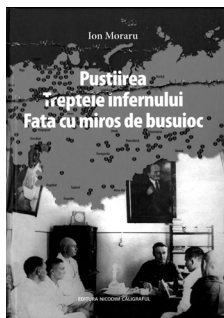
Părțile întâi și a treia, care vorbesc despre influența creștinismului asupra practicii medicinei și constituirii spitalului, dar și despre viziunea specific creștină asupra suferinței, bolii și morții, se constituie într-o unealtă absolut necesară misiunii preoților de caritate din spitalele românești și într-un material potrivit dialogului dintre teologie și medicină. În același timp, fiindcă suferința este o constantă universală a umanității, cartea poate veni în întâmpinarea dilemelor provocate de întâlnirea cu suferința proprie sau a celor din jur.

Maniera clară și ordonată în care autorul inserează argumente din literatura medicală, dar și din teologia creștină, făcând apel la Sfinții Vasile cel Mare, Antonie cel Mare, Atanasie al Alexandriei, Ioan Scărarul, dar și la autorii clasici ai literaturii universale, precum F.M. Dostoievski, Aleksandr Soljenițin, Ivan Turgheniev, C.S. Lewis, face ca valoarea interdisciplinară a lucrării să fie de necontestat. Dialogul fertil propus de această abordare reprezintă un model elegant, inteligent și eficace pentru spațiul românesc al ideilor și dezbaterilor, atât de văduvit din punct de vedere al clarității, al respectului față de limbă și interlocutor și al aprecierii culturii autohtone.

Drd. Petru CERNAT

Ion Moraru, *Pustiirea. Treptele infernului. Fata cu miros de busuioc*, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2018, 455 p. + ilustrații

Adesea, sacrificiul unui om poate însemna bunăstarea unor generații întregi. Acesta este, de fapt, creștinismul. Sângele unui Om i-a cuprins pe toți, dar și sângele unor oameni îi poate cuprinde pe unii pentru a-i așeza la adăpostul păcii și al adevărului. De aceea, unor astfel de oameni, care au pus o cărămidă solidă la temelie a unui ideal, li se cuvine un loc de cinste în casa unui neam. În rândurile ce urmează nu vom recenza doar o carte, ci ne vom opri asupra unei fapte reale și demne de evidențiat, întâmplare înscrisă în paginile acestei cărți. Orice faptă are nevoie de un făptuitor, iar cartea ni-l prezintă pe omul care a trăit acestea, pe Ion Moraru, pe românul din Mândac, Bălți, Basarabia.

Cei care fac cunoștință spațiului românesc cu trilogia *Pustiirea. Treptele infernului. Fata cu miros de busuioc*, apărută pentru prima dată în formă de volume în spațiul basarabean, sunt părinții de la Mănăstirea Putna, în continuare oază de liniște și de apărare a credinței și a idealurilor neamului românesc. Și asta pentru că organizația „Sabia dreptății”, „vina” ce-o purta Ion Moraru, făcea parte din mișcarea antisovietică „Arcașii lui Ștefan cel Mare”. Prin „Argumentul” așezat la început, părintele Melchisedec Velnic, starețul Mănăstirii Putna, ne introduce în atmosfera acestei cărți, prezentând partea bună, dacă putem să o numim așa, a prigoanei comuniste pe pământ basarabean, aceasta fiind faptul că Ion Moraru, prin țelul său dus până la sacrificiu, s-a așezat „în sinaxarul demnității românești și al dragostei de neam”, fiind un împlinitor al adevărului rostit de Mântuitorul, cum că cea mai mare dragoste pe care un om o poate arăta este aceea ca el să-și pună sufletul pentru prietenii săi. Prietenul adevărat al autorului era dragostea de neam și de credința strămoșească. Aceste idealuri le va fi învățat Ion Moraru de la bunicul său, personalitate marcantă a vieții autorului, pe care era înscrisă ca pe o tăbliță această neclintire.

Jurnalul lui Ion Moraru ne prezintă drumul pe care autorul l-a parcurs din momentul în care ideologia atee sovietică comunistă

începuse să întunece pământul luminos și verde al Basarabiei și până la întoarcerea sa acasă din lagărele care au încercat zadarnic să dărâme zidul de virtuți sădit în sufletul eroului nostru. Arestat de către NKVD în 1950, Ion Moraru a trecut prin mai multe închisori (Chișinău, Odessa, Moscova, Ruzaevka), până să ajungă, în condiții greu de imaginat, în lagărele din Dubrovka, Miakaduk, Ekibastus, Spassk, Aktas. Acest drum al crucii a durat din 1950 până în 1956. Autorul își expune tragica experiență de 6 ani prin această trilogie a pustirii, morții și învierii prin care a trecut, memorial cu care facem și noi cunoștință în anul 2018 prin Editura Nicodim Caligraful a Mănăstirii Putna. Această carte a apărut la un an după trecerea în veșnicie a autorului la vârsta de 90 de ani, nu înainte ca Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, să-i ofere distincția *Sanctus Stephanus Magnus* pentru mirenii, aceasta fiindu-i înmănată de către părintele stareț Melchisedec al Putnei, ca o încununare a vieții sale peste care s-au revărsat, în mod deplin, virtuțile Măriei Sale Ștefan cel Mare al Moldovei.

Volumul de față plânge aceeași dramă a experienței tragice pe care părintele Dimitrie Bejan a trăit-o în lagărele din U.R.S.S., între 1942-1948, și pe care o descrie în volumul *Oranki – Amintiri din captivitate*, dar și a *bestseller*-ului newyorkez semnat de Ruta Sepetyș și tradus la Editura Epica de către Gabriela Stoica sub denumirea *Printre tonuri cenușii*. Această ultimă experiență amintită se întrepătrunde la un moment dat cu partea a treia a romanului *Fata cu miros de busuioc*, când Lealea, prima iubire a autorului nostru, descrie călătoria cu trenul prin fundul iadului spre locul de pedeapsă.

Prima parte a trilogiei, *Pustiirea*, relatează începutul întunericii care se abătuse în acele vremuri peste pământul Basarabiei, în urma sentințelor semnate de măcelarii de la Ialta. Tabloul lui Stalin începuse să fie introdus ca o „icoană” în sălile de cultură basarabene, ceea ce îi determină pe tinerii ei să formeze diferite mișcări de rezistență. Foametea și prigoana bolșevică deveniseră noii dușmani ai basarabenilor, iar semnele pustirii acestor pământuri își făceau simțite prezența din ce în ce mai mult. Tragica acțiune se învâрте indirect în jurul persoanei Lealei, prima iubire a personajului principal, probabil punctul de rezistență al lui Ion Moraru. Fără ea poate că am fi citit astăzi doar primele două părți ale trilogiei, semn că iubirea trece de granițele suferinței acestei lumi. Imaginea deportării ei îi pare autorului un sfârșit al libertății și al

universului lor. Această iubire a fost îngăduită de Dumnezeu doar pentru ca cei doi să se poată agăța de un fir de speranță în mijlocul deznădejdiei iadului. Această legătură reprezintă laitmotivul întregii trilogii.

Treptele infernului încep cu sentința pe care Ion Moraru, arestat și judecat spre finalul primei părți, o primește: 10 ani privațiune de libertate și „urcuș” spre infernul lagărelor reci ale Siberiei. Același tren al morții și al ororilor, care îl despărțise de Lealea, îl conducea și pe el acum spre necunoscut. La fel ca și celelalte părți, divizarea în subcapitole oferă o imagine clară a trăirilor personajului principal, prezentându-se în amănunt toate experiențele dureroase prin care acesta a trecut de-a lungul peregrinării prin iadul pământesc creat de sovietici. Dacă adevăratul iad înseamnă neputința de a fi în comuniune și comunicare cu ceilalți, totuși încercarea asupritorilor de a crea același mediu și pe pământ este învinsă de ființa umană înzestrată cu virtuți trainice, care a fost capabilă aici să umanizeze infernul. Întâlnirile cu diferite personaje, prietenii legate cu unii oameni, sfaturile primite de la aceștia, dorul de casă, de marea lui iubire de bunici, scrisorile și cărțile ținute pe ascuns, creioanele și foile, erau cele mai însemnate comori și oaze de lumină, speranță și viață, prezente în acele locuri întunecate. Eroul are tăria să spună că „au rămas în urmă un șir de pușcării și lagăre, care au lăsat în memoria mea scene care de care mai dureroase. Dar și amintiri despre camarazii cu care mi-a fost dat să împart și binele, și răul. A rămas în urmă o parte din istoria trăită, o istorie care din când în când mă chinuiește și mă zbuciumă prin somn cu niște halucinații oribile, care nu se pot compara cu cele trăite aievea. A rămas în urmă lagărul de la Spassk, bunul meu prieten și camarad Petrică Lungu și minunatul medic neamț, domnul Rosenberg. Această bulboană din infern nu poate fi uitată de nimeni dintre cei cărora le-a fost dat să ajungă pe fundul ei și să mai rămână în viață” (p. 355).

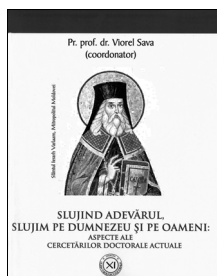
Punctul cel mai tragic al acestei părți, în care Ion Moraru și camarazii lui de suferință au gustat din fiorii morții, a fost îngroparea lor în adâncul pământului, în urma surpării unei galerii a minei la care lucrau. Cu o descriere plină de emoții, momentul îl face pe cititor să se interpună în acțiune, trăind cu personajele fiecare clipă a luptei de supraviețuire. Încă o dată prietenia și amintirile iubirilor de acasă se arată a fi singurele surse de viață: „Ei, este cineva viu?» Această întrebare atât de simplă avea o încărcătură

emotivă uriașă. Frica, frământările și speranțele noastre s-au amestecat într-un ghem inexplicabil și-am izbucnit într-o clipă în hohote de plâns, zâmbete aiurite, strigăte și toți am început să ne mișcăm încet către gaura care tot creștea, spre marea noastră bucurie” (p. 287). Iadul de la suprafață li se părea acum un preafrumos rai, după ce avuseseră experiența gustării din profunzimea infernului.

Ultima parte a trilogiei, *Fata cu miros de busuioc*, reprezintă universul frumos de care Ion Moraru s-a legat pentru a putea supraviețui. Dictonul Sfântului Siluan Athonitul: „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui”, își găsește aici toată explicația. Iadul lagărelor este învins de nădejdea iubirii vii din sufletul eroului basarabean: „Gândul la tine m-a ținut în viață în tot iadul acela... Să știi că și eu te-am purtat în sufletul meu prin toate închisorile și lagărele” (p. 420). Întâlnirea dintre cei doi arată nemurirea ființei umane, unită printr-o singură legătură veșnică: iubirea. Descrierea suferințelor de către fiecare în parte ne pune în față cel mai dramatic tablou al rezistenței prin iubire, dar și speranța că și în mijlocul iadului Dumnezeu este prezent cu iubirea Sa. Ca recenzor, nu vreau să dezleg misterul acestei părți din trilogie, ci aș dori să trezesc dorința cititorului de a pătrunde în universul acestei tragedii jucată în realitate și așternută în scris: „Ia un mugur din ce are ea mai deosebit și altoiește-l cu sfințenie pe copăcelul nostru” (p. 432).

Dacă ar fi să caracterizăm această carte în câteva cuvinte, acestea ar fi: demnitate, curaj, credință, dragoste, sinceritate, înțelepciune, discernământ. Având astfel de arme bine înfipte în teaca sufletului, cine te poate înfrânge? Îndemnul părintelui stareț și, cred, scopul tipăririi acestei cărți este acela de a „trezi în sufletul cititorului dragostea pentru aceste virtuți”. Câștigul de pe urma acestei experiențe, așternută în paginile memorialului, este acela că puterea răului, deși acaparase frumosul și binele basarabean, nu a învins, fiind înfrântă de temelia solidă a adevărului și a credinței, clădită de oameni ca Ion Moraru. Totuși, pentru astfel de oameni „suferința trece, dar faptul că ai suferit nu trece niciodată”, așa cum spunea scriitorul francez Leon Bloy. Noi, astăzi, ne aflăm șezând pe pământul închegat cu sângele unor astfel de martiri ai neamului românesc. Un astfel de martir a fost întrebat: „Nu-ți pare rău cum ți-ai trăit viața? Adică, de ce să-mi pară rău?” – Ion Moraru.

Slujind adevărul, slujim pe Dumnezeu și pe oameni: Aspecte ale cercetărilor doctorale actuale, volumul al XI-lea al Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia”, coordonator Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava, Editura Doxologia, Iași, 2019, 714 p.

Volumul propus spre recenzare face parte din seria celor 11 volume care au văzut lumina tiparului, ca urmare a contribuțiilor de studii venite din partea unui număr însemnat de profesori și doctoranzi, atât din țară, cât și din străinătate, întruniți mai întâi la Iași în cadrul Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia”, ediția a XI-a.

Simpozionul doctoranzilor organizat de peste un deceniu la Iași, Mănăstirea Putna sau Mănăstirea Neamț, sub binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, poartă osteneala Școlii Doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae” din Iași, prin coordonarea Părintelui Profesor dr. Viorel Sava și prin grija Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, în colaborare cu alte două facultăți de Teologie din afara granițelor țării noastre: Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității „Karl Franzens” din Graz, Austria, și Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ioan Damaschin” a Universității Balamand din Tripoli, Liban. În urma experienței acumulate și datorită numărului mare de participanți, care crește de la an la an, „Studia Theologica Doctoralia” reprezintă unul dintre cele mai mari și importante evenimente științifice din țară dedicate doctoranzilor.

Simpozionul, ajuns în 2019 la ediția a XI-a, amânat în 2020 din pricina pandemiei, s-a născut din dorința doctoranzilor teologi ieșeni de a se întâlni într-un cadru științific pentru a expune și a dezbate în fața colegilor rezultatele cercetărilor lor. Datorită osteneții și implicării cu devotament a Părintelui Profesor coordonator Viorel Sava și a doctoranzilor din comitetul de organizare, de la nivelul local în care se afla, lucrările Simpozionului au căpătat, de-a lungul timpului, o însemnătate demnă de remarcat pe plan național și internațional. An de an, Simpozionul își propune să realizeze o întâlnire științifică a doctoranzilor din cadrul Facultăților de Teologie din țară și din străinătate.

Sub îndrumarea atentă a profesorilor de Teologie gazde ale evenimentului, cât și a aceluia de la Facultățile de Teologie din țară și din alte centre teologice de peste hotare, care în fiecare an onorează cu prezența lor, tinerii doctoranzi, prin intermediul diferitelor sesiuni de comunicare, își expun lucrările minuțios alcătuite, așezând înaintea colegilor crâmpoie din cercetarea lor. Studiile care se nasc din aceste dezbateri rămân înscrise în volumele edițiilor Simpozionului ca mesageri peste timp ai acestei activități academice.

Ediția a XI-a a Simpozionului, din care s-a format volumul pe care îl vom prezenta în paginile recenziei de față, a fost dedicată *Anului omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)* și *Anului comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisescu și al traducătorilor de cărți bisericești*, desfășurându-se pe 13-14 mai 2019 la Iași. Creșterea calității Simpozionului de la un an la alt se poate măsura în prezența din ce în ce mai numeroasă a participanților. Pentru ultima ediție numărul profesorilor și al doctoranzilor înscriși a atins cifra de 100. Printre oaspeții de seamă ai acestei ediții amintim pe Pr. prof. dr. Porphyrios Fadi Georgi și pe dl prof. Imad Rubeiz de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ioan Damaschin” a Universității Balamand din Tripoli, Liban, pe dl prof. Miltiadis Vantsos de la Facultatea de Teologie a Universității „Aristotel” din Salonic, Grecia, și pe domnii profesori Pablo Argárate și Basilius Groen de la Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității „Karl Franzens” din Graz, Austria. De asemenea, doctoranzi străini de la Facultatea de Teologie din Salonic, doctoranzi aparținând centrului universitar din Iași, altor centre universitare din țară, precum și doctoranzi români înscriși la Facultățile de Teologie din Germania au fost prezenți și la această ediție pentru a îmbogăți cu prelegerile lor acest moment științific. Sesiunile de comunicare au fost găzduite, concomitent, de Sala „Sinaxar” și Sala „Ecclesia” din cadrul Ansamblului Muzeal al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, precum și de alte două săli din clădirea Facultății de Teologie, în cadrul cărora doctoranzii și-au susținut rezultatele cercetării lor.

Sesiunile au fost grupate în funcție de tematicile diferitelor ramuri ale domeniului teologiei. Această împărțire a fost respectată și în așezarea studiilor în volumul XI al Simpozionului pe care îl prezentăm. Numărul de participanți aflat în ascensiune a făcut ca

și numărul paginilor fiecărui volum să crească de la an la an. Volumul XI, *Slujind adevărul, slujim pe Dumnezeu și pe oameni: Aspecte ale cercetărilor doctorale actuale*, întocmește 714 pagini, acestea cuprinzând 55 de studii, împărțite în cele 4 ramuri ale Teologiei (Biblică, Sistematică, Istorică și Practică), în funcție de subiectul tratat.

Volumul debutează cu un *Cuvânt înaintea* semnat de Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava, în care descrie evoluția Simpozionului de-a lungul anilor, personalitățile în jurul cărora s-a croit acest eveniment, participanții care încununează această activitate și însemnătatea volumului de față, cel mai bogat în ceea ce privește numărul de studii din toate cele 11 volume tipărite până în momentul actual.

Prima parte este dedicată studiilor din ramura Teologiei Biblică și înregistrează un număr de 7 studii, cercetări care scot la lumină diferite tematici atât din Vechiul, cât și din Noul Testament. Remarcăm aici studiul Pr. protos. dr. Hrisostom Ciuciu, „«Sintagmele ascultării» – analiză asupra sintagmelor referitoare la ascultare, specifice limbajului paulin”, care stă în legătură cu alt studiu semnat de același autor și care dezvoltă aceeași tematică a ascultării, „Paradigme biblice ale ascultării”, apărut în revista *Teologie și Viață*, anul XXIX (2019), nr. 5-8.

Domeniul Teologiei Sistemice însumează cele mai multe studii, 24 la număr, majoritatea având ca autori profesori și doctoranzi din străinătate. Însemnătatea lor reiese din faptul că ele tratează teme de interes actual, cu care societatea se confruntă, încercând să găsească răspunsuri sănătoase la probleme curente prin care cei interesați să se poată folosi. Ele sunt semnate de autori, precum Rev. PhD. Georgi Porphyrios, „Cunoașterea filocalică a Ortodoxiei. Întoarcerea la Teologia Patristică în postmodernitate”, Lect. univ. dr. Constantin Iulian Damian, „Feng shui sau geomantia chineză, de la sălașurile yin, la livingul postmodern”, drd. Ionuț Paul Anea, „Ideologizarea sexualității: homosexualitatea – între păcat și normă socială”, sau drd. Ioannis Ladas, „The decision of the Church of Russia to prohibit the performance of the sacrament of baptism of babies born through surrogate mothers and the need to jointly address Bioethical Issues by the Orthodox Church”.

Ieșind puțin din sfera modernității, a treia parte a volumului ne întoarce în timp pentru a reflecta la diferite tematici propuse de ramura Teologiei Istorice, prin cele 7 studii pe care ni le propune

spre cercetare. Acestea ne aduc în prim-plan crâmpie de interes și unitate națională, în timpul nestins al sărbătoririi Centenarului Marii Uniri, prin studiile semnate de Conf. univ. dr. Vasile Roman, „Religia Ortodoxă între unitatea de crez și interesul național”, și drd. Lucian Corduneanu, „Gurie Grosu, cleric basarabean implicat în mișcarea națională”, dar și chipuri de ierarhi lucrători în vremuri mai puțin favorabile ale veacului trecut: Ieromonah drd. Elisei (Adrian) Nedescu, „Mitropolitul Moldovei și Sucevei Iustin Moiescu (1957-1977). Lucrarea culturală și pastorală în vreme de prigoană”, și Arhim. dr. Benedict Sauciuc, „Patriarhul Nicodim la Mănăstirea Neamț”.

Trecând prin cele trei domenii teologice, ultima parte este dedicată Teologiei Practice, care ne învață, tot prin intermediul studiilor științifice, cum să punem în lucrare toate cele prezentate până acum. Cele 17 studii care alcătuiesc această parte ne prezintă, rând pe rând, însemnătatea unor cărți de cult (Pr. prof. dr. Dumitru A. Vanca, „Liturghierul lui Antim Ivireanul și funcțiunea sa unificatoare a limbii române”; Arhim. drd. Hrisant (Antonios) Tsachakis, „Tipicon Monahal în Muntele Athos”), evoluția unor slujbe bisericesti (Pr. drd. Dănuț Bogdan Palcău, „Slujbele de înmormântare și pomenire a celor adormiți, între tradiție liturgică și obiceiuri populare”), reglementări de ordin liturgic (Lect. dr. Cezar Login, „Postul Nașterii Domnului în ritul bizantin: reglementări alimentare și liturghie”; drd. Mihail Khalid Qaramah, „Despre riturile pregătitoare pentru Prothesis-ul bizantin potrivit unor importante manuscrise grecești”), prezentări bibliografice pe teme de liturgică (drd. Gabriel-Alin Piștea, „Opera mistagogică a Sfântului Chiril al Ierusalimului și a Sfântului Ambrozie al Milanului reflectată în spațiul teologic occidental și românesc”), dar și aspecte de ordin pastoral, această ramură arătând faptul că ea se poate divide în mai multe părți, datorită tezaurului păstrat în cultul divin al Bisericii.

În ceea ce privește aspectele de ordin pastoral și ideea de punere în practică a rezultatelor cercetărilor noastre, un studiu care sintetizează acest volum, dar și întreaga lucrare de slujire, punctată prin toate studiile publicate aici, este cel al Pr. prof. dr. Viorel Sava, „Părintele Trandafir (Popa Tanda) – un model pastoral perpetuu”. Autorul ne așază spre reflecție chipul de păstor model care își pune sufletul pentru locul de păstorire încredințat. Harnic și devotat misiunii sale, preotul descris în nuvela lui Slavici arată că înnoirea

pleacă de jos în sus, și că adevărata schimbare a celor din jur pornește de la exemplul nostru propriu (pp. 500-510).

Bogăția de studii științifice pe care o întâlnim în volumul XI al Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia” arată că perseverența și devotamentul sunt calități care nasc acțiuni consistente și demne de remarcat. La fel ca „popa Tanda”, pornind de la o acțiune locală și de la un prim volum subțire, munca și exemplul unei misiuni stăruitoare au reușit să prezinte după 11 ani de activitate un Simpozion internațional, cu un număr mare de participanți și un volum de 714 p. în care să-și găsească locul studii de o importantă însemnătate teologico-științifică.

Diac. Dr. Gabriel PIȘTEA

